

УДК 81'37:81'373.2:82-343:811

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-29>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ДАР В ТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Попко Ірина Адамівна

старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті здійснено аналіз концепту ДАР на матеріалі української, англійської та французької народної казки. Авторка виокремлює чотири види дару: батьківський дар, дар людини, дар надприродної істоти, дар-платня. Фреймова організація цього концепту реалізується через поєднання посесивного, предметного, та акціонального, таксономічного субфреймів. Таксономічний субфрейм ґрунтується на розподіленні ролей у процесі дарування, обміну чи купівлі-продажі: один учасник таких відносин є дарувальником, а інший отримуючим дарунком. Посесивний субфрейм моделюється через поєднання наступних слотів: дехто (дарувальник) володіє дечим; дехто (отримувач дарунку) не володіє дечим. Акціональний субфрейм відображає процедуру дарування або купівлі-продажу, причому дія відбувається з метою змінити статус того, хто отримує дар. Усі події відбуваються у межах дороги (слот там), субстантивні компоненти реалізуються через домени: суб'єкт дії (даруючий), суб'єкт дії (отримуючий дар), об'єкт дії (сам дар) – що їй відповідає позиціям предметного субфрейму.

Концепт ДАР виконує ту ж саму функцію, що й концептосфера зустрічі: з отриманням дару актант набуває сили, нового статусу. ДАР – один з універсальних способів регулювати відносини всередині соціуму, між людиною та потойбічними силами і світом природи. Концептосфера казкового ДАРУ перетинається з концептосферою ЗУСТРІЧІ та статусом зустрічного, який зазвичай і є дарувальником. Одарювання приносить актанту певні матеріальні блага, іноді поради. Окрім того, до цієї концептосфери входить батьківський та материнський дар, який, як уже було сказано раніше, повинен приносити удачу та виступати зв'язковою ланкою героя з домом.

Ключові слова: казка, концепт, фрейм, субфрейм, дар.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У нашому дослідженні для розгляду концепту ДАР ми використали фольклорний жанр казки. Останній, як відомо, неодноразово ставав об'єктом дослідження. Казки стали об'єктом дослідження багатьох етнолінгвістів та лінгвокультурологів (О. Бріцин, Л. Дунаєвська, О. Нікіфоров, В. Пропп, І. Рудченко та ін.).

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є намагання охарактеризувати концепт ДАР в фольклорному тексті казки англійської, французької та української мов з урахуванням когнітивно-ономасіологічного аспекту дослідження номінативних одиниць у руслі лінгвокультурології, зумовила конкретні завдання: 1) установити місце концепту ДАР у фольклорній моделі світу; 2) виявити особливості фреймової структури та наповнення концепту ДАР текстовими вербалізаторами в англійській, українській та французькій мовах;

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Казки стали об'єктом дослідження багатьох етнолінгвістів та лінгвокультурологів (О. Бріцин, Л. Дунаєвська, О. Нікіфоров, В. Пропп, І. Рудченко та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Казки відносять до «пізнього культурного явища». Вони замінили міфи. «Релігійно-магіч-

ний зміст обрядів та міфів еволюціонував у поетичну форму казок» [1, 134]. В сюжеті будь-якої казки є конфлікт, навколо якого вибудовується цілий ланцюжок дій. Цей конфлікт завжди знаходить своє «утопічне вирішення» [1, 135]. Відповідно ми можемо припустити, що казки ґрунтуються на протиставленні різних персонажів, характерів та способу дій.

Над питанням схожості та відмінності сюжетів фольклорних творів замислювалися багато учених. Наприклад, відомі збирачі німецького фольклору брати Грімм стояли біля витоків «міфологічної школи». Інша теорія – «теорія запозичення» – ґрунтувалася на вивченні шляхів розповсюдження староіндійських казкових збірок. У другій половині XIX ст. схожі явища у фольклорі різних народів учені стали пояснювати схожістю умов життя й психології людей. Етнографічний підхід став враховувати культурні й суспільні стосунки [2, 11]. Відомий російський дослідник казок В. Я. Пропп запропонував схему аналізу чарівної казки за функціями, тобто за основними моментами розгортання казкової дії. Він відзначав, що про походження будь-якого явища можна говорити лише після того, як це явище описане, а правильна класифікація – одна з перших сходинок наукового опису. Дослідник говорив про існування класифікації за розрядами, розподілом за сюжетами, а також

про те, що за допомогою покажчика Аарне-Томпсона можлива шифровка казки [3]. В. Я. Пропп визначав морфологію як учення про форми, а значить, в сфері фольклорної казки розгляд форм і встановлення закономірностей будови можливі з такою ж точністю, із якою можлива морфологія органічних перетворень. Крім того, він розробив і міжсюжетне порівняння чарівних казок, для чого виділив складові частини чарівних казок за особливими прийомами, а потім порівняв їх за складовими частинами. У результаті вийшла морфологія – опис казки за основними частинами й відношенням частин одна до одної та до цілого. В казковій прозі є постійні та змінні величини. Міняються назви (а з ними й атрибути) дійових осіб, не змінюються їх дії або функції. Отже, існує можливість вивчати казку, досліджуючи функції дійових осіб. Повторюваність функцій при різних виконавцях давно помічена в міфах та віруваннях. Функцій дуже мало, а персонажів, навпаки, багато. При цьому під «функцією» розуміють «вчинок дійової особи, визначений з погляду його значущості для розвитку дії», а також враховують, що послідовність функцій є однаковою. В.Я. Пропп говорив, що всі чарівні казки однотипні за своєю будовою, а, отже, 100 казок на різні сюжети є більш ніж достатнім матеріалом для дослідження. Казка, звичайно, починається з деякої початкової ситуації. Ця ситуація не є функцією, але залишається важливим морфологічним елементом. Існує підготовчий період і зав'язка. Усього виділяється 31 функція казки, які є своєрідною схемою [3, 50]. Основна схема зводиться до наступного: герою заповіднюється який-небудь збиток та йому доводиться відправлятися в далеку дорогу. В дорозі він зустрічає того, хто дарує йому чарівний засіб або чарівного помічника. Далі він досягає мети – перемоги в поєдинку із супротивником, застосувавши чарівний засіб, скориставшись допомогою чарівних помічників. Але на героя чекають нові ускладнення, випробування, загадки, з якими він справляється. Казка закінчується щасливо. В різних казках функції представлені з різною повнотою, можливі повторення, часто зустрічається варіювання функцій. Очевидно, що питання, як застосовується схема до текстів і чим є окремі казки у відношенні до схеми, може бути вирішене тільки при аналізі текстів.

Концепт ДАР виконує ту ж саму функцію, що й концептосфера зустрічі: з отриманням дару актант набуває сили, нового статусу.

ДАР – один з універсальних способів регулювати відносини всередині соціуму, між людиною та потойбічними силами і світом природи [4, 16]. Концептосфера казкового ДАРУ перетинається з концептосферою ЗУСТРІЧІ та статусом зустрічного, який зазвичай і є дарувальником. Одарювання приносить актанту певні матеріальні блага, іноді поради. Окрім того, до цієї концептосфери входить батьківський та материнський дар на дорогу, який, як уже було сказано раніше, повинен

приносити удачу та виступати зв'язковою ланкою подорожнього з домом.

Можна виділити чотири види дару: батьківський дар, дар людини, дар надприродної істоти, дар-платня. Фреймова організація цього концепту реалізується через поєднання посесивного, предметного, та акціонального, таксономічного субфреймів. Таксономічний субфрейм ґрунтується на розподіленні ролей у процесі дарування, обміну чи купівлі-продажі: один учасник таких відносин є дарувальником, а інший отримуючим дарунком. Посесивний субфрейм моделюється через поєднання наступних слотів: дехто (дарувальник) володіє дечим; дехто (отримувач дарунку) не володіє дечим. Акціональний субфрейм відображає процедуру дарування або купівлі-продажу, причому дія відбувається з метою змінити статус того, хто отримує дар. Усі події відбуваються у межах дороги (слот там), субстантивні компоненти реалізуються через домени: суб'єкт дії (даруючий), суб'єкт дії (отримуючий дар), об'єкт дії (сам дар) – що й відповідає позиціям предметного субфрейму.

1) Профіль «батьківський дар» Батьківський дар – помічник у дорозі: *"The poor lad had not gone far, when his father called him back; then the old man drew out of his pocket a golden snuff-box, and said to him: 'Here, take this little box, and put it in your pocket, and be sure not to open it till you are near your death.'"* *"Well, well, I never was so near my death as I am now"; and then he felt in his pocket, and drew the little box out. And when he opened it, out there hopped three little red men, and asked Jack: 'What is your will with us?' 'Well,' said Jack, 'I want a great lake and some of the largest man-of-war vessels in the world before this mansion, and one of the largest vessels to fire a royal salute, and the last round to break one of the legs of the bed where this young lady is sleeping.'* *'All right,' said the little men; 'go to sleep'"* (Jack and his golden snuff-box). Втрата чарівного подарунка призводить до нової подорожі.

Батьківський передсмертний дар: *«... А вмираючи, покликала мати до себе дочку та й каже їй нишком: – На тобі доню це зернятко, та нікому не кажи, що воно в тебе є. А як прийде лихо, посади його, та виросте з нього верба яра, і що тобі треба буде йди до тієї верби і все тобі буде»* (Золотий черевичок). Батьківський передсмертний дар – телятко, яке мати залишає дочці вмираючи: *"But the queen died, leaving only one bonny girl, and she told her on her deathbed: 'My dear, after I am gone, there will come to you a little red calf, and whenever you want anything, speak to it, and it will give it you'"* (Rushen Coatie).

Батько дарує синові у дорогу старого коня, який потім виступить у ролі помічника: *"Quand Petit-Louis repartit pour la troisième fois, bien décidé à ne plus revenir sur ses pas, son père ne lui donna pas un beau cheval, comme précédemment, mais son vieux cheval de charbonnier"* (Petit-Luis, fils d'un charbonnier et filleul du roi de France).

2) Профіль «дарунок надприродної істоти» Велетень дарує чарівні подарунки: *"'Why,' quoth Jack, 'I want nothing but the old coat and cap, together with the old rusty sword and slippers which are at your bed's head.' Quoth the giant: 'You know not what you ask; they are the most precious things I have. The coat will keep you invisible, the cap will tell you all you want to know, the sword cuts asunder whatever you strike, and the shoes are of extraordinary swiftness. But you have been very serviceable to me, therefore take them with all my heart.' Jack thanked his uncle, and then went off with them"* (Jack the Giant Killer).

Зустріч з феєю, яка дарує чарівні дари, та дає добрі поради: *"So he went away on his journey; and after he had travelled a far way, he met with an old woman that asked him if he would give her a bit of his bannock. And he said: 'I will gladly do that', and so he gave her a piece of the bannock; and for that she gave him a magic wand, that might yet be of service to him, if he took care to use it rightly. Then the old woman, who was a fairy, told him a great deal that would happen to him, and what he ought to do in all circumstances; and after that she vanished in an instant out of his sight"* (The Red Ettin).

Чарівний дар-помічник – клубочок, який указує дорогу: *«Іду, та й не знаю, куди... Чи ви, дідуся, не знаєте, де вона живе? Чому, – каже, – не знає? Знаю. Скажіть, будь ласка, дідуся, і мені. Е, що тобі, сину, казати: кажи – не кажи – не потрапиш! – Потраплю – не потраплю, скажіть: я за вас буду цілий вік бога молити. – Ну, коли вже, – каже, – тобі так треба, то от тобі клубочок: пусти його – куди він буде кочитись, туди й ти йди за ним: якраз дійдеш аж до Баби Яги – костяної ноги»* (Царівна жаба.)

«Клубочок, що показує дорогу А жінка дала йому клубочок та й каже: – Іди за цим клубочком, куди він тебе заведе. Він узяв та кинув того клубочка на землю, він покотивсь та покотивсь, а він усе іде за тим клубочком» (Юрза-Мурза).

Фея одаряє героя чарівним звіром для пересування та шпагою, яка буде слугувати шпорами: *"Ils s'y rendirent d'un bon pas et trouvèrent l'autre fée, mangeuse de morts, profondément endormie. La vieille fée la toucha de sa baguette et elle fut changée en jument. – Voici, dit-elle à son filleul, une solide bête que je te recommande, fais-la trotter et galoper sans peur de la laisser. Si elle s'arrête, prend cette épée qui te servira d'éperon..."* (L'homme qui épousé une fée).

Чарівні чоловічки (керійони) позбавляють горбаня від його горба: *"Il faut le récompenser, dit l'un. – Qu'allons-nous lui donner, demanda le chef. – Enlevons lui sa bosse, dirent-ils en chœur"* (Les deux bossus). Посесивний субфрейм реалізується наступним чином: слот дехто (горбань) має щось непотрібне (горб), з імплікатурою дехто (горбань) не має чогось потрібного (здоров'я). Тоді акціональний субфрейм ґрунтується на дії забирання чогось непотрібного (горба) з імплікатурою давання чогось потрібного (здоров'я).

Фея дарує чарівну сокиру, яка приводиться в дію замовлянням: *"... et la Fée lui remit une hache, en l'engageant à répéter cette simple formule, à chaque coup qu'il frapperait sur les arbres: Branches d'un côté, troncs de l'autre"* (Le navire sans pareil).

Фея дарує чарівну сопілку: *"La dame, charmée d'une réponse aussi polie, n'en prit aucune, le remercia et lui remit un sifflet: – Prends-en bien soin, car ce petit instrument te sera peut-être utile"* (Le panier de figues).

3) Профіль «дар-платня».

Дар виступає платнею за роботу: *«...жінка й каже дівчині: Ось що, дівчино: оце вже сьогодні тобі рік, як ти в мене; коли хочеш, то й другий будь, а мене хочеш, то як хочеш: ти мені добре робила, спасибі тобі, нехай тобі бог помагає на все добре! Дівчина подякувала хазяйці за хліб-сіль і за все і ска-зала: Хочу додому, спасибі вам, пані-матко. Хазяйка каже їй: Піді ж вибери якого хочеш коня й воза. А сама наготовила їй повні-сіньку скриню всякого добра і дала їй; випроводила у ліс ту дівчину, тоді попрощалися, – сама вернулася додому, а дівчина поїхала собі, хвалячи бога»* (Дідова дочка й бабина дочка).

Тварини віддають своїх дітей: *«От іде він раз лісом, аж вибігає вовчиця. Він хотів її застрілити, а вона йому й каже: Не стріляй мене, то я тобі вовченя дам, воно колить тобі в пригоді стане! Він не стріляв; от вона й дала йому вовченя. Так він собі добув іще всяких звірів: зайця, ведмедя й лиса – цілий звіринець у себе завів; а вони так, як собаки: як покличе, то за ним і йдуть»* (Брат і сестра в лісі).

Дар – чарівний перстень, як дяка за порятунок: *«Віддав він йому всі гроші. Той чоловік забрав і пішов собі далі, а гадюка й каже: – Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти визволив мене від загибелі На тобі оцей перстень: як тобі чого треба буде, то перекинь його з однієї руки на другу – до тебе зараз прибіжать слуги. Що б ти їм не загадав, що б ти не придумав – усе зроблять тобі»* (Про бідного парубка та царівну).

Чарівний дар яйце: *«Раз побачив він у лісі старого чоловіка, що піднімав на плечі в'язанку дров і не міг підняти. Кинувся допомагати. Подякував дід, ще й подарував царевичу три яйця»* (Дівчина, що ще не бачила світу).

«Дій покажемо тобі дорогу, – кажуть чоловічки. Та наперед розтопи наші бороди. Узяв хлопець із ватри головню, приклав до льодяних борід, і вони відпали. Зраділи чоловічки і подарували Василькові свисток. Як треба буде нашої помочі, порадили вони, свиснеш у цей свисток» (Льодяне царство).

4) профіль «дарунок людини». Чарівний дар – весло: *«Каже йому той пустельник: Є така вода, але далеко; я тут уже сто років живу, а ще не видів я ні пташки, ні мурашки, аж тебе перший раз. Що б тобі подарувати? Подарую тобі це весло – що раз прогорнеш ним, то й сто миль пройдеши»* (Молодильна вода).

Чарівний дар – сопілка: «Двісті років тут живу, не видів нікого, аж тільки ти до мене в гості прийшов. Треба тобі щось подарувати. На тобі ця сопілочку. Як прийдеш до тої води (а та вода на дуже високій горі), то заграєш, і все зсунеться на долину» (Молодильна вода).

Чарівний дар – три пляшечки: «На ж тобі три пляшечки: як прийдеш до тої води, набереш одну, – буде миша, – кинь; набереш другу, – буде цур, – кинь і другу; набереш третю, – буде чиста, – сховай! Іще каже: – Царе вижу дорогий, триста літ тут живу, не видів ні пташки, ні мурашки, аж тебе, царевичу. Будеш вертатись назад, вступи знов до мене» (Молодильна вода).

Священик дарує агенсу пристрій, який приносить щастя. Особливою рисою пристрою є те, що він не має назви *faucille d'or*, експлікується тільки матеріал із якого він зроблений – золото: “*Tiens, je te donne cette faucille d'or; c'est un outil qui te portera bonheur*” (La Renarde).

5) Профіль «дарунок надприродної істоти» + «обмін».

Відношення купівлі-продажу реалізується через ситуацію обміну. Диявол у людській подобі пропонує актанту-рибалці везіння у роботі в обмін на те, про що він не знає вдома: “*Si te veux prendre bien du poisson, doune-me c'qu'est vez toué, que t'couvais pas, et signe-me c'papier avec un sillarme de ton sang. Je te demande de teni tes condutions dans sept ans tant s'rment. Moi, j'tiendrai les miens tout de suite*” (L'homme a la recherche de son épouse dispare). Тоді АСФ поєднує слоти: дехто шкідник-диявол просить дещо: “... *doune-me c'qu'est vez toué, que t'couvais pas*”; дехто шкідник-диявол пропонує дещо: “*Si te veux prendre bien du*

poisson”. ПсСФ: дехто (диявол) володіє силою; дехто (актант) володіє “тим чого не знає”.

6) Профіль «обмін».

Ящірка вимагає одруження з однією з дочок чоловіка в обмін на його життя: “*Et le Léopard se dressa devant lut en disant: – Homme, il faut que tu me donnes une de tes filles en mariage, sinon je te mangerai*” (La fille du pellegrilleur).

7) Профіль «дар-порада».

“*La sorcière lui répondit: – Eh bien ! je vais te donner mon conseil. Si tu veux délivrer ton vieux valet, il faut d'abord tuer ton fils, et répandre le sang de ton fils partout sur le marbre de Fench Coz. Quand la pierre en aura été toute lavée, ton vieux valet sera redevenu un homme, et il fera revivre ton enfant, qui se mettra à rire et à gambader*” (Fench Coz – le vieux François).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті здійснено комплексну когнітивно-семіотичну категоризацію фольклорного тексту казки з семантичним компонентом ДАР, продемонстровано його фреймову організацію з урахуванням належності одиниць до концептосфер ЗУСТРІЧ, ПОДОРОЖ з'ясовано способи вербалізації концепту в межах кожної із зіставлених мов; здійснено концептуальне та структурне моделювання у міжмовному просторі чарівної казки крізь призму семантичних опозицій та визначених концептосфер. Концепт ДАР представлено у всіх досліджуваних мовах. Вона реалізується через такі профілі: батьківський дар, дар надприродної істоти, дар-платня, дарунок людини, обмін. Перспективним вважаємо дослідження концепту ДАР у інших фольклорних текстах (пісня, билина, замовляння).

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванов В. В., Топоров В. Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы. Древнейший период. Москва, Наука: 1974. 248 с.
2. Питина С. А. Концепты мифологического мышления как составляющая концептосферы национальной картины мира. Челябинск: ЧелГУ. 2002. 191 с.
3. Пропп В. Я. Морфология (волшебной) сказки. Москва: Лабиринт. 1998. 512 с.
4. Славянские древности (этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого). Москва: Международные отношения. 1995., Т.1. 657 с.

REFERENCES

1. Ivanov V. V., Toporov V. N. Slavyanskiye yazykovyye modeliruyushchiye semioticheskiye sistemy. Drevneyshiy period. [Slavic language modeling semiotic systems. The oldest period]. Moskva, Nauka. [In Russian].
2. Pitina S. A. Kontsepty mifologicheskogo myshleniya kak sostavlyayushchaya kontseptosfery natsional'noy kartiny mira. [Concepts of mythological thinking as a component of the conceptual sphere of the national picture of the world]. Chelyabinsk: ChelGU. [In Russian].
3. Propp V. YA. Morfologiya (volshebnoy) skazki. [Morphology of a (magic) fairy tale.]. Moskva: Labirint. [In Russian].
4. Slavyanskiye drevnosti (Etnolingvisticheskiy slovar' pod redaktsiyey N. I. Tolstogo) [Slavic Antiquities (Ethnolinguistic Dictionary edited by N. I. Tolstoy).]. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya. [In Russian].

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *GIFT* IN THE TEXT OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH TALE

Popko Irina Adamivna

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety

Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine

The article analyzes the concept of GIFT on the material of Ukrainian, English and French folk tales. The author distinguishes four types of gift: parental gift, human gift, gift of a supernatural being, gift-payment. The framework organization of this concept is realized through a combination of possessive, subject, and action, taxonomic subframes. The taxonomic subframe is based on the distribution of roles in the process of donation, exchange or sale: one participant in such a relationship is a donor and the other is a recipient. The possessive subframe is modeled by a combination of the following slots: Someone (the giver) owns something; someone (the recipient of the gift) does not own something. The action subframe reflects the process of giving or selling, and the action is aimed to change the status of the recipient. All events take place within the road (slot there), the substantive components are implemented across domains: the subject of action (donating), the subject of action (receiving gift), the object of action (the gift itself) – which corresponds to the positions of the subject subframe.

The concept of GIFT performs the same function as the conceptual sphere of the meeting: with receiving the gift, the actant acquires a new status. GIFT is one of the universal ways to regulate relationships within society, between man and the foreign powers and the world of nature. The conceptual sphere of fabulous GIFT intersects with the conceptual sphere of MEETINGS and the status of the counterpart, which is usually the giver. Gifting brings certain material benefits to the actant, sometimes advice. In addition, this conceptual sphere includes parental and maternal gift, which, as stated earlier, should bring good luck and act as a liaison to the hero with home.

Key words: *fairy tale, concept, frame, subframe, gift.*